

Intervjui | 24/12/2022

Vladika Jovan: Episkopska knjižnica u Pakracu riznica je esencijalne evropske misli

👤 Piše: Đorđe Matić

Ako sve bude teklo kao što smo svi zajedno zamislili, trebalo bi da se obnovljena Episkopska knjižnica u Pakracu otvori krajem 2023. godine, što je u najmanju ruku epski događaj, kaže episkop pakračko-slavonski g. Jovan

📷 Foto: Josip Regović/PIXSELL

Vladika pakračko-slavonski **Jovan** jedna je od najneobičnijih i najzanimljivijih ličnosti Srpske pravoslavne crkve. Teško da bi se unutar Crkve našao još jedan sveštenik tako širokih interesa, a iz toga tako predane borbe i truda za očuvanje crkvene i nacionalne, srpske kulturne baštine najprije u Republici Hrvatskoj, ali i uopće. Čovjek golemog obrazovanja i silne intelektualne i naučne znatiželje, spektar svojih interesa raširio je u mnogo pravaca koji se granaju u rasponu od historije crkvene literature, preko evropske humanističke tradicije, filozofije, teologije, naravno književnosti, pa do suvremenosti, do pop-kulture i teorije, kao i tendencija suvremenih umjetnosti, vizualnih medija i postulata i praksi digitalne ere. Vladika Jovan već se u tom smislu svojim radom upisao u kanon onih posebnih ličnosti koje, ne zaboravljajući ni jednog trena svoju misiju, što je najuže vezana uz pripadnost, kako vjeri, tako i naciji, užem zavičaju s njegovom historijom naroda i crkve, ali i kao dijete dvadesetog stoljeća i kao moderni čovjek, decenijama već drži prst na pulsu najsuvremenijih kulturnih silnica, odnosno umjetničkih tendencija u periodu kasne moderne i takozvanog postmodernog stanja. Već je tako postala uobičajena rečenica i odrednica u javnosti o vladiki Jovanu i njegovoj ljubavi prema rok-kulturi kojom se bavi od mladosti, pisanjem, promišljanjem i tematiziranjem rokenrola kao najakutnije umjetnosti „kratkog dvadesetog stoljeća“. No, sve svoje interese i posvećenost kao da je objedinio u nekoj

vrsti životne misije: to je obnova pakračke Episkopske knjižnice. Sam njen historijat strahovito je kompleksan, kao i implikacije koje ta biblioteka neprocjenjive vrijednosti u sebi nosi. O toj povijesti, ali i o sadašnjosti, a onda i budućnosti knjižnice – koja, za razliku od toliko institucija danas, izgleda da nosi izvjesnu najavu bolje i sretnije budućnosti za sve ovdašnje kulture i zemlje u okruženju – razgovaramo s vladikom Jovanom.

Kod nas se ne zna dovoljno o pakračkoj biblioteci koju vodite, episkopskoj knjižnici koja je jedan još nedovoljno poznat projekat u nastajanju, a s velikom vrednošću i potencijalom? Ispričajte nam malo taj neverovatni istorijat biblioteke.

U radu na obnovi naše biblioteke, Episkopske knjižnice u Pakracu, postoje dva elementa: jedan je sama obnova biblioteke, što znači povratak knjiga u naše vlasništvo i njihovo očuvanje, smještaj, prezentacija, upotreba. No, drugi element je dalji razvoj Knjižnice, koji je fascinantno utoliko što nije u pitanju samo crkvena biblioteka, kako bi se očekivalo, nego i izvanredna biblioteka između ostalog i evropske misli skupljena u Pakracu – skupljena od jednog do drugog episkopa kroz vrijeme. To nije bio samo jedan vladika koji je skupio neku inicijalnu količinu knjiga pa su drugi o tome brinuli ili ne – nego se kroz XVIII, XIX i XX. vijek skupljalo ono što mi smatramo esencijalnom evropskom misli.

Vi tu imate **Lamartina, Voltera, Rusoa, Dostojevskog** – originalna izdanja i prevode s jednog evropskog jezika na drugi – zaključno recimo sa sabranim djelima **Fridriha Ničea**, i to u prvom, originalnom njemačkom izdanju iz 1901. godine.

Naravno, imamo samo ostatke nekadašnje biblioteke, ona je kao izranavljeno tijelo. Biblioteka je preživjela Drugi svjetski rat, ali je 1941. godine s drugim našim blagom odnesena u Zagreb, gde se njome prvo „poslužila“ NDH, koja ju je i odnijela iz Pakraca, a zatim se „poslužila“ nova vlast nakon rata, tako da tačno po tipu knjiga koje su nestale možemo pretpostaviti u kom pravcu su nestale.

Te knjige danas nalazimo svuda: po antikvarijatima, po bibliotekama, po ličnim zbirkama. Knjige su iz Zagreba bile izvorno vraćene u Pakrac 1985. godine, a rukopisi i stare štampane knjige su katalogizovani 1990. godine od **Lazara Ćurčića** i njegovih saradnika, **Vere Crlić** prije svega. Taj popis treba uporediti s popisom koji je između dva rata uradio **Radoslav Grujić**, a nove kataloge rukopisa i srbulja su uradili o. **Vladimir Vukašinić** s bogoslovskog fakulteta u Beogradu i njegovi saradnici prije neku godinu i sretan sam da je od tada već pronađeno više rukopisa i srbulja za koje se mislilo da su izgubljeni.

Foto: Jovica Drobnjak

Zašto su baš tada, sredinom osamdesetih vraćene?

Vjerovatno zato što dolazi do otvaranja, do popuštanja u društvu, to su ipak osamdesete. Ne zaboravimo da je u to vrijeme Metropolitana – nadbiskupska knjižnica – data Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu na čuvanje. Vi se sjećate one strašne priče s **Aleksandrom Milesom** i stravičnom pljačkom fondova Metropolitane?

Da, baš nedavno ga je, pišući o njemu, Boris Rašeta nazvao „najčudnijim hrvatskim lopovom iz slavne zagrebačke obitelji“. Sin novinara Konstantina Milesa, držao je u Zagrebu videoteku nazvanu „666“, održavao satanističke seanse, a tokom pet godina u prvoj polovini osamdesetih iz Metropolitane, crkvenog dela biblioteke u vlasništvu Zagrebačke nadbiskupije, pokrao 1700 knjiga, grafika, karti i

ilustracija koje je rezao iz knjiga. Provaljivao je i u Krležinu kuću na Gvozdu, kad je bio na dopustu iz zatvora.

Čitava ta priča bi zahtijevala najmanje jedan sat da se samo načelno ocrta – bila je jedna od onih mračnih uvoda u devedesete godine. Inače, sam taj Aleksandar Miles koji je opljačkao Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu i Metropolitanu, nakon zatvora izvršio je 1995. samoubistvo. Tako da je to dvostruko strašna priča.

Drugi razlog za povratak knjiga: od 1981. do 1985. godine, administrator Eparhije slavonske bio je potonji mitropolit zagrebački **Jovan Pavlović**, koji je veoma energično zahtjevao od države da se vrati u Pakrac ono što je odneseno 1941. godine. A tada to nije bila ordinarna pljačka – ušao je neko i pokupio sve što je našao ili što mu se svidjelo – nego je bila državno organizovana pljačka.

Moramo dodati da nije bila ni samo pljačka, nego je i jedan dio od tih ljudi, naime, **Vladimir Tkalčić** iz Muzeja za umjetnost i obrt, zaista lično smatrao da je to jedini način da se knjige i bogatstvo eparhije sačuvaju. I sad tu moramo vagati šta je zaista bilo. Zgradu pakračke eparhije tada su pismeno tražili franjevci za svoje potrebe. Postoji i dokument o tome, kao što smo našli i prilično detaljan spisak onog što je Tkalčić odnio iz Pakraca, tj. iz Dvora i iz pakračkih hramova, s njegovim i potpisima svih njegovih saradnika.

Tkalčić je između dva rata bio osnivač i upravnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, a onda i Muzeja za umjetnost i obrt koji se ozbiljno bavio pravoslavnim nasleđem u Hrvatskoj. Za vreme rata pokušavao je da spasi od uništenja i pljačke Gomirje, fruškogorske i druge pravoslavne manastire, s relativnim uspehom.

Tako je, ta njegova akcija svakako zavrjeđuje ozbiljno proučavanje, kao i potragu za onim što je tada oduzeto, a nikada nije vraćeno. Da se vratimo na Pakračku Knjižnicu, imamo u njoj zbirke rukopisne i pogotovo stare štampane knjige, što je bila druga u svijetu kolekcija po svojoj brojnosti. Imamo zaštićene knjige iz XVII i XVIII vijeka, i onda imamo XIX i XX vijek, što je normalno za jednu biblioteku.

Jedan dio posla je načelno odrađen: u saradnji s ministarstvom kulture Republike Hrvatske stvoren je depo gde se čuvaju rukopisi i stare štampane knjige, kao i brojne umjetnine, a sada se u istočnom i sjeveroistočnom krilu vladučanskog dvora u Pakracu završava biblioteka gdje će većina knjiga biti smještena. Završena je Dvorana trona ili Dvorana Episkopa Kirila Živkovića, uz veliku pomoć Vlade Srbije. U biblioteci imamo i jedan veliki hol, tako da će Knjižnica služiti i kao izložbeni prostor u kome će biti postavljen dio vizuelnog bogatstva naše Crkve

u zapadnoj Slavoniji. Kada se završi potpuno sjeverno krilo Dvora – što neće biti tako brzo, jer njegovu obnovu još nismo ni započeli – tamo će biti izloženo mnogo više.

S obzirom na to da je obnova naše biblioteke privukla veliku pažnju u cijelom svijetu – za nju su se zainteresovali engleski kralj **Čarls III**, Moskovska i Petrogradska državna biblioteka, zatim Lambeth Palace Library, koja je centralna bibliotečka i arhivska ustanova Anglikanske crkve, te konačno najveća svjetska ustanova za digitalizaciju hrišćanskih rukopisa, Hill Museum & Manuscript Library – nekako se stvorila ideja da obnova pakračke biblioteke ima širi značaj. Ona nas uopšte podsjeća na ulogu biblioteka u civilizaciji i na one ljude koji tu ulogu vide iznad njene nacionalne označenosti – uprkos njoj ili i s njom, zašto da ne?

Naročito je velika uloga HMML, uz čiju pomoć smo izvršili digitalizaciju kako naše rukopisne zbirke, tako i još nekoliko rukopisnih zbirki iz regiona, te se Episkopska knjižnica u Pakracu, iako još fizički nedovršena, pokazuje kao međunarodno značajna kulturna institucija.

Naša biblioteka će se kvalifikovati kao istraživačka biblioteka, što je u bibliotečkom svijetu posebna kategorija, a što zahtijeva veoma bogatu referentnu zbirku koju trebaju istraživači i naučnici, koju mi imamo, a koja se sastoji od knjiga i časopisa koji se bave rukopisima i starim štampanim knjigama, kao i od kataloga i faksimilnih izdanja istih. Na ovu zbirku smo posebno ponosni.

Foto: Jovica Drobnjak

Šta je s bibliotekom bilo u poslednjem ratu?

Kada je u ratu, prvih dana 1992, hrvatski oficir **Ivan Hiti** došao u pakrački Dvor, on je zatekao rasturenu biblioteku. O tome je poslije napisao: „Sve što su me učili od djetinjstva: da čuvam knjige, da volim knjige, poštujem knjige – u meni je progovorilo. Ja nisam mogao da gledam to što sam zatekao.”

Kompletna biblioteka bila je izbačena u portu dvora – tada je čuvana u improvizovanim uslovima u sjevernom krilu, jer je tek bila vraćena – a to je januar-februar mjesec. To sve trune, smrzava se, knjige na sebi imaju znakove rezanja, tragove metaka, nogu – nezavisno od toga koja je koja knjiga, ćirilica ili latinica, je li hrvatska, srpska ili kakva god, jer je naša biblioteka na desetinama jezika.

I Hiti knjige – knjigu sa velikim „K“, koja nema nacionalnosti – sklanja, štiti, odnosi u Zagreb, u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu. Tamo su te knjige zaista zbrinute na najbolji mogući način i 2007. vraćene su mitropoliji u Zagreb, opet u ruke pokojnom Mitropolitu Jovanu, koji je i sam bio Slavonac iz Medinaca i mnogo se starao o našem kulturnom blagu nastalom i čuvanom u Zapadnoj Slavoniji.

Foto: Jovica Drobnjak

U Pakracu se u vezi s bibliotekom obrela i Lori Anderson. Kako Kako je do toga došlo?

Eto, ukratko sam ispričao povijest o pakračkim knjigama i onome što se oko njih zbivalo i zbiva. I usput se desilo da sam se ja, skoro doslovno, kako se ono kaže u postmodernoj misli, obreo u „kargo kultu“ – kada urođenici poštuju nešto što im izbací more, uglavnom tovar ili ostatke potonulih brodova (smeh). Tako je

digitalno more pred mene izbacilo „stejtment“ **Lori Anderson** o bibliotekama koji je ona radila prije nekih desetak godina – projekat „Arctic Imagination“ – „Imaginacija Severnog pola“. Projekat je vodila Danska kraljevska biblioteka, sa idejom propitivanja šta čovječanstvo može da uradi sa Sjevernim polom, odnosno kakvu promjenu u umu, u slici svijeta nam u stvari nudi Arktik.

U sklopu tog projekta Lori Anderson je bila zamoljena da na tom tragu predloži i svoje viđenje današnje civilizacije. I ona je napravila rad o tome šta biblioteke omogućavaju danas jednom čovjeku, čovjeku koji može biti i politički čovjek i onaj koji traži informaciju. Lori Anderson je taj svoj iskaz snimila. Naravno, ona ga izgovara svojim specifičnim glasom – čak i da ne znate o čemu govori, on je po sebi melodija i muzika, melodija i muzika Arktika. Taj njen snimak savršeno odražava globalnu, planetarnu, vaseljensku dimenziju naše biblioteke.

Laurie Anderson: We have to Imagine Different ways to Describe the Ends of Things

Njega oni koji nisu zainteresovani za temu mogu slušati kao čistu muziku, a s druge strane možete ga slušati prateći i ono šta ona govori – a ako te dvije sekvence, zvučnu i smisaonu, jukstapozicioniramo, one se čudesno prelamaju i dodiruju, udaljavaju i približavaju.

Kada sam vidio i čuo ovaj njen snimak, odmah sam sjeo i napisao gospođi Anderson pismo, zamolivši je za dozvolu da njen rad upotrebimo za postavku naše pakračke biblioteke i ispričao joj kratko njenu istoriju.

Nisu protekla tri dana, stigao je odgovor – Lori Anderson se oduševila našom idejom, rekla da je to podvig i da bi, naravno, s radošću svojim radom učestvovala u budućoj postavci naše biblioteke, onakve kakvu je želimo.

Kada je riječ o postavci, nedavno sam zamolio i neke svoje stare prijatelje i prijateljice – i neke nove – da nam pomognu u osmišljavanju bibliotečke postavke. U ovom trenutku mjesto je određeno, načelna ideja je dogovorena i sad smo u fazi realizacije projekta, kako će biblioteka vizuelno izgledati.

Ako sve bude teklo kao što smo svi zajedno zamislili, trebalo bi da se obnovljena Episkopska knjižnica u Pakracu otvori krajem 2023. godine, što je u najmanju ruku epski događaj.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije